Gemeente Amsterdam
Het dagelijks bestuur stadsdeel Oost
p/a Monumenten en Archeologie
t.a.v. A.L.M. Onclin
Postbus 10718
1001 ES Amsterdam
Verzonden per e-mail: ariadne.onclin@amsterdam.nl

Jollemanhof 21
1019 GW Amsterdam
Postbus 2412
1000 CK Amsterdam
Telefoon 088 000 89 00
KvK nr. 41212857
www.ymere.nl

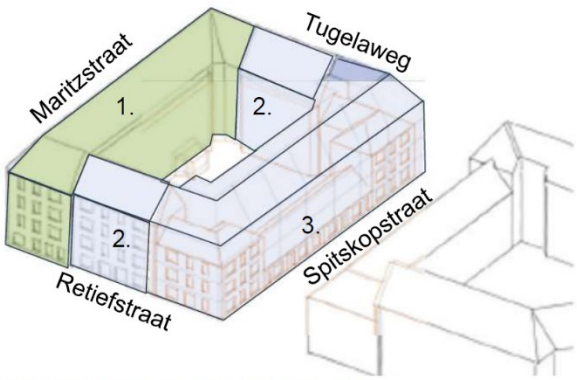
Datum 29 augustus 2025
Ons kenmerk Tugelablokken 1,2 en 5
Contactpersoon Lisen Hablé, Projectontwikkelaar Ymere
E-mail l.hable@ymere.nl

Onderwerp Zienswijze op voornemen tot aanwijzing woonblokken 1,2 en 5 aan de Tugelaweg als gemeentelijk monument

Geacht bestuur,

Op 15 april jl. heeft Erfgoedvereniging Heemschut, mede namens het Cuypersgenootschap, aan het dagelijks bestuur van Stadsdeel Oost (‘het bestuur’) verzocht om de blokken 1,2 en 5 aan de Tugelaweg (‘de woonblokken’) middels een spoedprocedure aan te wijzen als gemeentelijk monument.

Op 9 juli 2025 heeft het bestuur Stichting Ymere (‘Ymere’) conform de Erfgoedverordening verzocht om haar zienswijze te geven op de voorgenomen aanwijzing van de woonblokken als gemeentelijk monument. Ymere kan zich grotendeels vinden in de voorgenomen aanwijzing van het bestuur maar kan niet instemmen met de aanwijzing van bouwdeel 2 en 3 van blok 1 als gemeentelijk monument. Dit zal zij hieronder toelichten.

1. Maritzstraat renoveren zoals Tugelaweg blok 2
2. Wens Ymere sloop nieuwbouw deel Retiefstraat en Tugelaweg
3. Spitskopstraat sloop nieuwbouw en verhogen met zichtbaar oorlogsverleden

Inleiding

De vijf woonblokken aan de Tugelaweg, in 1917 gerealiseerd door het Bouwfonds Handwerkers Vriendenkring (HWV), zijn al vele jaren onderwerp van gesprek vanwege de achterstallige technische conditie. Afgelopen jaren zijn 4 van de 5 blokken onder handen genomen; Ymere heeft de blokken 2 en 5 ingrijpend en zeer zorgvuldig gerenoveerd zodat deze blokken weer vele jaren meekunnen. De bouwkundige conditie van de blokken 3 en 4 was dusdanig slecht dat deze zijn vervangen door nieuwbouw. Ook deze nieuwbouw, van architectenbureau M3H, is zeer vakkundig uitgevoerd en zorgvuldig ingepast binnen de bestaande bebouwing. Blok 1 resteert, en is, ook vanwege de (nog zichtbare) oorlogsschade onderwerp van discussie: behoud dan wel nieuwbouw.

Stedenbouwkundig ensemble

De woonblokken zijn, op basis van het stedenbouwkundig plan van H.P. Berlage, ontworpen door de architect Leliman jr. De blokken 3 en 4 zijn weliswaar enkele jaren geleden gesloopt, maar de nieuwbouw van deze blokken vormen geen dissonant in dit ensemble. Bij de nieuwbouw zijn de rooilijnen en de bouwhoogten van het oorspronkelijke plan van Leliman overgenomen, zodat er nog steeds sprake is van een waardevol stedenbouwkundig ensemble met de bestaande blokken 1,2 en 5. In de visie van Ymere blijft deze eenheid ook bewaard.

Entree van de wijk

Hoewel door de verhoging van het spoorweg tracé niet echt meer zichtbaar, had Berlage in zijn stedenbouwkundige opzet een entree van de wijk bedacht door de beide blokken aan de Maritzstraat (Het Krugerhof aan de westzijde en Blok 1 aan de oostzijde) terug te laten wijken. Nog steeds geeft deze vormgeving een ruimtelijk beeld. Ymere is niet alleen voorstander van het handhaven van dit beeld, maar ziet het liefste, door ingrepen in de openbare ruimte (bijvoorbeeld door het laten vervallen van de ventweg bij Blok 1), dit beeld nog versterkt worden.

Cultuurhistorisch belang

De nieuwbouw uit 1917 is destijds gegund aan de HWV, een bouwfonds/corporatie voor sociale woningbouw met als doel de verbetering van de levensomstandigheden van joodse Amsterdammers. Door diverse factoren, o.a. de sanering in die tijd van woningen in het Centrum, zijn de woningen vervolgens betrokken door voornamelijk Amsterdammers met een joodse achtergrond.

Zoals Bureau Monumenten Zorg terecht aangeeft markeert de bloksgewijze bebouwing hier de overgang van de van oudsher perceelsgewijze ontwikkeling naar een meer grootschalige, georganiseerde ontwikkeling van gehele woonblokken tegelijk. Dit, en het feit dat deze blokken zijn gebouwd door de HWV en nu beheerd door Ymere, immers ook nu nog steeds een corporatie voor sociale huurwoningen, maakt de cultuurhistorie extra van belang.

Architectuur

Het ontwerp van de architect Leliman jr. was destijds modern en vooruitstrevend te noemen. Het bijzondere van de blokken zit echter meer in de cultuurhistorische achtergrond en het geheel (‘het ensemble’) dan in de architectuur zelf. Deze is sober en doelmatig te noemen. Blok 1 en 5 hebben daarom ook een architectuurorde 3; blok 2, veel rijker uitgevoerd, een orde 2-waardering.

Oorlogsschade

In de 2e Wereldoorlog zijn, naast het onnoemelijk leed dat de bewoners van de Transvaalbuurt en de Tugelaweg-blokken in het bijzonder is aangedaan, ook hun woningen in grote mate beschadigd door houtroof en plunderingen. Na de oorlog zijn delen van de blokken 1 en 2 aan de Spitskopstraat afwijkend herbouwd, vanwege materiaalgebrek en funderingshergebruik; In plaats van terugbouwen in 4 lagen met (zadel-) dak is gebouwd in 3 lagen. En bij blok 1 aan de Spitskopstraat, tussen de beide, 3-laagse, koppen in is slechts 1 laag met kap teruggebouwd. Dit in afwijking van het stedenbouwkundig plan van Berlage en van het architectonisch ontwerp van Leliman.

Ymere erkent de historische waarde van deze laagbouw, waarin het oorlogsverleden en de wederopbouwperiode zichtbaar is. De betrokken joodse organisaties hechten vooral veel waarde aan de glorietijd van de HWV; aan behoud van de beeldbepalende en historische gevel aan de Maritzstraat, die verwijst naar de oprichting van het pand. De Maritzstraat is voor hen belangrijker dan de zichtbare oorlogsschade van de laagbouw. Daarom wil Ymere de nadruk leggen op het bouwdeel aan de Maritzstraat, door deze zorgvuldig te renoveren (gebouwdeel 1 van blok 1), met behoud van het karakteristiek metselwerk, tegeltableaus van de HWV en de gevelsteen van de eerstesteenlegging in 1917.

Voor Ymere is het cruciaal dat het belang van haar huurders volwaardig wordt meegenomen in de voorliggende afweging. Bij een (groot) deel van de bewoners is de wens volledige sloop van Blok 1 ten einde een optimale woonkwaliteit te realiseren door middel van nieuwbouwwoningen.

De één-laagse-woningen aan de Spitskopstraat en de beide 3-laagse koppen, plus de 4-laagse tussenstukken aan de Retiefstraat en Tugelaweg wil Ymere vervangen door nieuwbouw. In de gevels van de nieuwbouw aan de Spitskopstraat laten we de contouren van de naoorlogse woningen terugkomen, zodat het verhaal van de oorlog verteld kan blijven en juist door de nieuwbouwingreep beter afleesbaar wordt. Door de aanpak krijgt het gebouw haar oorspronkelijke contouren van begin vorige eeuw terug en gaat weer een geheel vormen met de andere bouwblokken aan de Tugelaweg. In overeenstemming met de wens van de erfgoedpartijen die de monumentenaanvraag hebben ingediend zal de stedenbouwkundige opzet van Berlage, met terugliggende bouwblokken aan weerszijden van de Maritzstraat, behouden blijven.

In Blok 2 zijn woningen aan de Spitskopstraat na de oorlog in 3 lagen herbouwd en onlangs zodanig (zonder extra 4e laag) gerenoveerd. Deze gevel wijkt af van het oorspronkelijke beeld en vertelt ons inziens ook (een deel van) het verhaal van de oorlogsschade.

Belang van aanvullende woningbouw

Ymere heeft in deze tijd van woningnood een belangrijke opdracht om te zorgen voor voldoende woningen met goede woonkwaliteit. Ymere wil in dit project bijdragen aan het oplossen van de woningnood door in aanvulling op de huidige 50 sociale huurwoningen binnen blok 1, circa 25 extra sociale huurwoningen toe te voegen. Juist op de plek van de huidige één-laagse bebouwing is dit mogelijk. Deze bebouwing en ook het drie-laagse deel is technisch zeer matig van kwaliteit. Met name daar speelt het aspect van de lage verdiepingshoogte omdat de vloeren na de oorlog van holle bakstenen zijn gemaakt. Dit systeem voldoet niet aan huidige eisen (geluid, brand, constructie). Bovendien is de fundering in dit deel ongeschikt voor het toevoegen van veel massa voor de extra woningen. Bij nieuwbouw kunnen wel extra woningen worden toegevoegd.

Zorgvuldige inpassing

Net als bij de nieuwbouw van blokken 3 en 4 zal de nieuwbouw in en aan Blok 1 op zorgvuldige wijze gedaan worden. Daar een deel van Blok 1 behouden zal blijven, heeft het architectenbureau (beoogd bureau: M3H) straks de taak niet alleen een ontwerp te maken dat passend is in het geheel van de Blokken (het ensemble), maar ook goed aansluit bij de te renoveren gedeelten van Blok 1 (beoogd bureau: van Schagen Architecten). Daarnaast kan ook in nieuwbouw het oorlogsverleden zichtbaar gemaakt worden; er zijn hier verschillende ideeën over die verder uitgewerkt kunnen worden. Door het toevoegen van nieuwbouw worden er meer woningen goed toegankelijk.

Deze opgave van nieuwbouw en renovatie in 1 blok is een complexe maar niet onmogelijke opgave; Ymere en haar adviseurs hebben er alle vertrouwen in dat dit tot een geslaagd geheel gaat leiden.

Belangenafweging

Bij de aanwijzing tot gemeentelijk monument dient het bestuur op grond van artikel 3:4 van het Awb een zorgvuldige belangenafweging te maken tussen het cultuurhistorisch belang en andere betrokken belangen, waaronder het belang van Ymere in haar taak als woningcorporatie om te zorgen voor voldoende en gedegen woningen.

Ymere erkent het cultuurhistorisch belang van de woonblokken en onderschrijft het behoud van de stedenbouwkundige opzet. Dit blijkt uit haar instemming met de aanwijzing van blokken 2 en 5, alsmede bouwdeel 1 van blok 1 als gemeentelijk monument.

Vanuit het bewonersperspectief, zoveel mogelijk nieuwbouwkwaliteit, is de nadrukkelijke wens van Ymere om bouwdeel 2 van blok 1 ook te vervangen voor nieuwbouw om zo meer woningen (circa 40 nieuwbouwwoningen van de circa 75) met nieuwbouwkwaliteit (ontsluiting, plattegrond, techniek) te realiseren.

Ten aanzien van bouwdeel 2 en 3 van blok 1 voert Ymere naar aanleiding van het bovenstaande aan dat:

- De huidige bebouwing (m.n. deel 3 van blok 1) van zeer matige technische kwaliteit is;
- De afwijkende bouwvorm (deel 3 van blok 1) het gevolg is van oorlogsschade en noodoplossingen in de wederopbouwperiode;
- Nieuwbouw op deze locatie (deel 3 van blok 1) het oorspronkelijke stedenbouwkundig beeld herstelt;
- Door nieuwbouw circa 25 extra sociale huurwoningen kunnen worden toegevoegd bovenop de 50 bestaande woningen;
- Van deze circa 75 woningen zullen er circa 40 (toegankelijke) nieuwbouwwoningen zijn;

Het aanwijzen van bouwdeel 2 en 3 van blok 1 als gemeentelijk monument zou leiden tot een beperking van de ontwikkelmogelijkheden en een verlies aan woningbouwcapaciteit.

Gelet op de woningnood in de Metropoolregio Amsterdam en de maatschappelijke taak van Ymere als woningcorporatie, dienen de belangen voor het realiseren van nieuwe gedegen woningen met een zorgvuldige verwijzing naar de historie te prevaleren boven het behoud van de volledige huidige bebouwing.

Participatie

De toekomst van Blok 1 en haar bewoners is al lange tijd zeer onzeker, ook nadat het bestuur en de stadsdeelraad van stadsdeel Oost (conform raadsbesluit uit 2011) ingestemd hadden met sloop van geheel Blok 1. Ymere heeft voor de aanpak van Blok 1 meerdere instanties (van de gemeente) geconsulteerd; waaronder Monumenten en Archeologie en de Integrale Commissie Omgevingskwaliteit. Beide instanties hebben in 2008 en 2022 resp. 2025 hun visie op de aanpak gegeven; een visie die strookt met de voorgestelde hybride aanpak van Ymere met Blok 1. De Commissie Aanwijzing Monumenten (van de Commissie Omgevingskwaliteit) adviseert het Dagelijks bestuur de woonblokken 1, 2 en 5 aan de Tugelaweg aan te wijzen als gemeentelijk monument. Terwijl (op basis van eerdere gesprekken) de Integrale Commissie (van de Commissie Omgevingskwaliteit) Ymere het volgend heeft laten weten: "*Het nu voorliggende voorstel gaat uit van herstel van het hele blok in zijn oorspronkelijke hoofdvorm. Het omvat de restauratie van het gedeelte langs de Maritzstraat en de herbouw van het oorspronkelijk volume aan de Spitskopstraat. Voor de twee tussenliggende gebouwdelen (Tugelaweg en Retiefstraat) is gedeeltelijke vernieuwing het uitgangspunt. De commissie herhaalt haar waardering voor de zorgvuldige aanpak en benadering door Ymere en de architect waarbij veel groepen zijn gehoord en veel varianten zijn onderzocht. Zij kan de redenering die heeft geleid tot dit nieuwe voorstel goed volgen en onderschrijft de hoofdlijnen van het nieuwe plan."* (uit verslag Integrale commissie 9 april 2025)

Het afgelopen jaar heeft Ymere een uitgebreid participatietraject (drie integrale bijeenkomsten onder begeleiding van externe procesdeskundigen) doorlopen met belanghebbenden, waaronder bewoners(-commissie), belangenorganisaties voor (joods) cultuurhistorisch erfgoed (Heemschut, Cuypersgenootschap, Joods Maatschappelijk Welzijn, Centraal Joods Overleg) en verschillende vertegenwoordigers van de gemeente. Dit proces heeft waardevolle suggesties opgeleverd en het heeft Ymere (en ook de gemeente) inzicht gegeven in de belangen rondom Blok 1. Alle belangen afwegende is Ymere tot de onderhavige hybride variant gekomen. Tijdens de afsluitende derde participatie bijeenkomst (waar erfgoedpartijen, bewoners, gemeente en Ymere aanwezig waren) heeft de stadsdeelbestuurder zijn steun en complimenten voor het proces, de aanpak en de gekozen hybride variant uitgesproken.

Voorstel Ymere voor blok 1

Ymere heeft gekozen voor gedeeltelijke herbouw van Blok 1, waarbij cultuurhistorische elementen behouden blijven. Volledige sloop is ongewenst vanwege de historische waarde; volledige renovatie biedt onvoldoende woonkwaliteit en geen extra woningen. De karakteristieke gevel aan de Maritzstraat, belangrijk voor Joodse erfgoedorganisaties, blijft behouden. Aan de Spitskopstraat wordt het oorlogsverhaal zichtbaar gemaakt via nieuwbouw met verwijzingen naar de naoorlogse bebouwing. Zo krijgt het blok zijn oorspronkelijke contouren terug en sluit het weer aan bij de omliggende bebouwing. De stedenbouwkundige opzet blijft behouden. Deze aanpak biedt volgens Ymere de beste balans tussen erfgoed, woonkwaliteit en woningaanbod, mede tot stand gekomen via een open participatieproces met betrokkenen.

Conclusie

Ymere kan grotendeels instemmen met het aanwijzen van de blokken 1, 2 en 5 tot gemeentelijk monument. De blokken 2 en 5 zijn zeer recent gerenoveerd en grotendeels teruggebracht naar het oorspronkelijk ontwerp. En tegelijkertijd zijn al deze woningen gemoderniseerd en voldoen zij aan de eisen die de huidige tijd vraagt. Het aanwijzen van beide blokken tot gemeentelijk monument zal nu en in de toekomst voor Ymere een extra zorgplicht inhouden; een plicht die zij graag op zich zal nemen.

Dit geldt deels ook voor Blok 1. Ymere zal hier een deel van het blok renoveren en eveneens zoveel mogelijk terugbrengen naar het oorspronkelijk ontwerp. Ymere heeft daarom geen bezwaar om bouwdeel 1 van Blok 1 tot gemeentelijk monument aan te wijzen.

De bouwdelen 2 en 3 van blok 1 wil Ymere echter slopen en vervangen door nieuwbouw. Hiermee kan Ymere extra woningen en woonkwaliteit aan haar portefeuille toevoegen, ten einde te voldoen aan de woningbouwopgave.

De voorgestelde gedeeltelijke herbouw van blok 1:

- Respecteert de cultuurhistorische waarde van het ensemble;
- Maakt het oorlogsverleden zichtbaar in de architectuur;
- Versterkt de stedenbouwkundige opzet;
- Verhoogt de woonkwaliteit en toegankelijkheid;
- Maakt circa 25 extra nieuwbouwwoningen mogelijk;
- Van de circa 75 woningen zijn dan circa 40 (toegankelijke) nieuwbouwwoningen;

Gelet op de woningnood in de Metropoolregio Amsterdam en de maatschappelijke taak van Ymere als woningcorporatie dient het belang van hoogwaardige nieuwe woningen met verwijzing naar de historische context te prevaleren boven het behoud van de historische en beperkte bouw van bouwdeel 2 en 3 van blok 1.

Het is daarom dat Ymere niet kan instemmen met het aanwijzen tot gemeentelijk monument van bouwdeel 2 en 3 van Blok 1 en het bestuur verzoekt deze beide bouwdelen niet tot gemeentelijk monument aan te wijzen.

Hoogachtend,

Namens E. Gerritsen (statutair directeur),

K. Molthof
Directeur Portefeuillevernieuwing